

Hrvatski intelektualac, mistik i domoljub: Dušan Žanko

Iz neobjavljene epistolarne ostavštine o životu i idealima jednoga emigranta

Tamara Bodor*

Sažetak

U radu se metodom analize sadržaja na odabranim primjercima pisama razmatra život i djelovanje hrvatskog emigranta Dušana Žanka koji je punih 25 godina razmjenjivao pisma s Dragom Cerovcem. Daleko od Hrvatske u koju se više nikad nije vratio, sudeći prema riječima koje je upućivao, Žanku je Cerovac bio najjača veza s domovinom. Analiza se temelji na Žankovim pismima pohranjenima u Arhivu Postulature za proglašenje svetim blaženoga Ivana Merza.

Ključne riječi: Dušan Žanko; Drago Cerovac; emigracija; pisma

Uvod

U godini obilježavanja 120. godišnjice rođenja Dušana Žanka (10. studenoga 1904.) važno je prisjetiti se njegova iznimnoga kulturnoga doprinosa, kako u domovini tako i u iseljeništvu. U Žankovoj bibliografiji objavljenoj u knjizi *Svjedoci* (Žanko, 1988) nabrojano je 250 radova koje je objavio prije odlaska iz Hrvatske 1945. godine. Za nešto više od 30 godina boravka u emigraciji objavio je još njih gotovo 70. U modernoj Hrvatskoj njegovo je stvaralaštvo i dalje zanemareno zbog njegova kulturnoga i diplomatskoga angažmana u NDH, a Venezuela, u koju je emigrirao, odužila mu se je za njegov doprinos s nekoliko priznanja. Najveće je svakako zvijezda i ovratnik Francisco de Miranda, kojim ga je predsjednik Venezuele Carlos A. Perez 1978. odlikovao za znanstveni rad za razvoj zemlje. Ništa manje važna nije ni činjenica da su studentske prostorije sveučilišne knjižnice na Agronomskom fakultetu Centralnoga Sveučilišta u Venezueli, gdje je predavao, nazvane njegovim imenom uz prigodnu spomen–ploču.

* Dr. sc. Tamara Bodor, Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-8964-7649>. E-adresa: tbodor@fhs.unizg.hr

Ovaj članak prilog je istraživanju Žankove neobjavljene epistolarne ostavštine, koja se čuva u Postulaturi za proglašenje svetim blaženoga Ivana Merza.¹ Riječ je o nekoliko desetaka pisama koje je Žanko sa suprugom tijekom 25 godina slao Dragi i Anki Cerovac. S obzirom na višegodišnji kontinuitet dopisivanja, pisma se mogu svrstati u kroniku života obitelji Dušana Žanka kakva ne postoji u službenoj literaturi o njemu. Preko pisama možemo pratiti tijek životnih događaja u domu Žankovih: nošenje sa smrću voljenoga sina, udaja dviju kćeri i rođenje unuka, završetak studija medicine mlađega sina, Žankova napredovanja u karijeri i sl. Iščitavajući retke, stječe se dojam da je Cerovac emigrantu Žanku bio posljednja veza s domovinom, koju je preko njegovih pisama upijao i oživljavao. Odabrani fragmenti pisama nastoje prikazati Žanka kao dubokog vjernika, djelatnog intelektualca i iskrenog domoljuba koji je svoje stvaralačke snage u emigraciji stavio u službu Hrvatske.

1. Kratka biografija

Hrvatski književnik, publicist i intelektualac Dušan Žanko rođen je u Sinju 10. studenoga 1904. godine. Nakon završene gimnazije, koju je pohađao u rodnom gradu i u Širokom Brijegu, upisao je Filozofski fakultet u Zagrebu. Cijelo vrijeme studija bio je angažiran u Hrvatskom orlovskom savezu,² koji je početkom 20-ih godina osnovao Ivan Merz. Poslije smrti Ivana Merza, 1928. godine, te nakon uvođenja šestosiječanjske diktature Hrvatski orlovski savez transformirao se je u organizaciju hrvatskih križara koja je bila podijeljena na Veliko križarsko bratstvo (VKB) i Veliko križarsko sestrinstvo (VKS).³ Dušan Žanko bio je jedan od vodećih pripadnika VKB-a, a u toj je organizaciji upoznao i buduću suprugu Zdenku Latković, s kojom se je oženio 1932. godine te je s njom dobio četvero djece. U međuratnom razdoblju Žanko je radio kao profesor povijesti i povijesti umjetnosti na nadbiskupskom sjemeništu u Zagrebu⁴ te je surađivao u časopisu *Hrvatska smotra* kao književni i kazališni kritičar. Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske, Žanko se je angažirao u njezinoj administraciji. Najprije je obnašao dužnost intendanta Hrvatskoga narodnoga kazališta (1941.–1943.), a potom je

1 Skupinu pisama iz Postulature koje analiziramo u ovom radu naslovili smo u popisu Arhivsko gradivo na kraju rada: Dušan Žanko, Pisma iz Venezuele upućena prijatelju dr. Dragi Cerovcu u Zagreb. Autorici je pisma ljubazno dao na uvid voditelj Postulature pater Božidar Nagy. Reference na ta pisma u radu označavamo mjestom i nadnevkom iza citata.

2 Pod vodstvom i prema idejama Ivana Merza, u prosincu 1923. dotadašnje dvije organizacije Hrvatski katolički omladinski savez i Orlovski podsavez (hrvatska podružnica Jugoslavenske orlovske zveze sa sjedištem u Ljubljani) ujedinili su se u organizaciju Hrvatski orlovski savez. Organizacija je djelovala u okviru širega Hrvatskoga katoličkoga pokreta, a prema načelima globalne Katoličke akcije. Savezu je na osnivačkoj skupštini pristupilo 60 društava, čime je postao krovna organizacija mnogih »omladinskih i dačkih društava«, koja su se, prihvaćanjem orlovskoga vjersko-prosvjetnoga rada i metodologije, pretvarala u orlovska (Matijević, 2009, 154).

3 O povijesti nastanka i djelovanja Hrvatskoga križarskoga pokreta usp. Nagy, 1995.

4 Njegovi učenici bili su Vladimir Ruždjak (1922.–1987.) i Franjo Kuharić (1919.–2002.) (usp. pismo: Maracay, 4. studenoga 1973.).

kao izvanredni hrvatski diplomatski predstavnik otišao u Vichy u Francuskoj, gdje je ostao do pred kraj rata (usp. Laušić, 2007, 145 i 146; Mirth, 2000, 33 i 34). Hrvatska emigrantkinja profesorica Zdenka Latković rođena je u Zagrebu 1908. godine u obitelji odvjetnika Matije Latkovića, koji je sa suprugom Jelkom imao petero djece. Diplomirala je hrvatski i latinski na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Radila je kao profesorica u gimnaziji Časnih sestara Milosrdnica sv. Vinka (Laušić, 2007, 143). Zdenkina braća su Božidar i Radovan Latković, suosnivači Hrvatskoga latinskoameričkoga instituta u Argentini i pokretači časopisa *Studia Croatica* (Kljaić, 2013).

Završetkom Drugoga svjetskoga rata, s velikim brojem intelektualaca i ostalih Hrvata koji su zbog podržavanja ustaškoga režima strepili od odmazde, Dušan Žanko emigrirao je iz Hrvatske. Smjestio se je u talijanskom logoru Fermo, gdje su ga ostali logoraši izabrali za upravitelja logora.⁵ U akciji uhićenja hrvatskih izbjeglica, koje je jugoslavenska komunistička vlada smatrala ratnim zločincima, s nekolicinom svojih logoraša odveden je u rimski zatvor Regina Elena, gdje je čekao izručenje Jugoslaviji. Iz toga je zatvora pobjegao zahvaljujući pomoći nekih hrvatskih emigranata i taj je događaj opisao u članku *Nevini u "Regina Elena"* objavljenom u časopisu *Novi život* (Žanko, 1967).⁶

Uspio je pobjeći u Argentinu, gdje je do 1954. studirao filozofiju i radio kao knjižničar na isusovačkom Colegio Máximo u San Miguelu. Kada je 1954. u Caracasu u Venezueli otvoreno katoličko sveučilište Andrés Bello, Žanko se je preselio ondje te je radio na organizaciji sveučilišne knjižnice. Od 1961. na sveučilištu u Maracayu predavao je predmete bibliografske dokumentacije i tehničke komunikacije i redakcije (usp. Laušić, 2007, 146). Knjižnica sveučilišta u Maracayu danas nosi njegovo ime. Umro je 23. siječnja 1980. u 76. godini života, djelatan gotovo do samoga kraja. Radnom energijom nadmašio je i mlade od sebe, što svjedoči u jednom od pisama Dragi Cerovcu iz 1973. godine: »Ti spominješ moju novu mladost, iznenađen mojim interesom za toliko naših publikacija starih i novih. — 10. XI. ov. god. je moj rodendan, a kako sam se ja rodio 1904, broji pa nabroji... Hvala Bogu još ima snage i dobre volje, pa treba izdržati do kraja, makar i Milivoj i Kike⁷ već idu u penziju, a ja na to i ne mislim« (Maracay, 4. studenoga 1973.).

Kao i sve političke emigrante, aktivnost Žankovih pratila je jugoslavenska Služba državne sigurnosti poznatija kao Udba. Što se tiče Dušana Žanka, njegovu je djelatnost jugoslavenski komunistički režim ocijenio neprijateljskom i teretio ga je za »izdaju naroda [...], pripadanje terorističkoj ustaškoj organizaciji, raspirivanje rasne i nacionalne mržnje među narodima Jugoslavije [...] itd.« (HR–HDA–1561). Iz dosjea koje je Udba vodila o njemu i njegovoj obitelji doznaje se kako Zdenka Žanko za vrijeme čekanja na dobivanje putovnice nije ra-

5 Logor Fermo imao je hrvatsku upravu koja je radila pod nadzorom »male skupine Engleza« (Mirth, 2000, 27).

6 *Novi život* hrvatski je emigrantski časopis koji je izlazio u Rimu od 1962. do 1970. godine.

7 Vjerojatno Milivoj Mostovac (1907.–1989.) i Krsto Spalatin (1909.–1994.).

dila, nego je preživljavala od »rasprodaje zlatnine«. Ante Laušić (2007, 143) navodi kako je sebe i djecu uzdržavala »privatnim instrukcijama«. Dok je nastojala dobiti odobrenje za odlazak, prema izvješću, Udba ju je nastojala vrbovati, te joj je u dva navrata dodijelila kodna imena "Đurda" i "Argentina". Međutim, kako nije pristala na suradnju, veza s njom je prekinuta, navedeno je u izvješću. Zdenka Žanko konačno je 1954. godine uspjela dobiti odobrenje za izlazak iz zemlje, te se je s troje djece pridružila suprugu u Caracasu. Najstariji sin Ivica morao je ostati u Jugoslaviji. Nažalost, nikada se nije pridružio obitelji jer je godinu dana kasnije preminuo od posljedica karcinoma.

2. *Pisma Dragi i Anki Cerovac*

Drago Cerovac bio je pravnik te je, poput Žanka, jedan od osnivača i organizatora VKB–a.⁸ Angažman oko zajedničkih ideala zbližio ih je i privatno te su se povezale i njihove obitelji, osobito supruge Zdenka Žanko i Anka Cerovac. Obitelji Žanko i Cerovac posljednji su se put susrele vjerojatno 1945., neposredno prije odlaska Dušana Žanka u emigraciju, iz koje se nije vratio u Hrvatsku. Dok je čekala dopuštenje da napusti zemlju, Zdenka Žanko održavala je kontakt s Cerovcima, što je vidljivo iz jednoga izvješća Udbe o informativnom razgovoru s Dragom Cerovcem, u kojem ih je on obavijestio da se brine za Žankovu suprugu. Nakon Zdenkina odlaska, prijateljevanje dviju obitelji nastavilo se je u obliku pisma, od kojih su ona koja su Zdenka i Dušan Žanko pisali Dragi i Anki Cerovac dostupna u Postulaturi za proglašenje svetim blaženoga Ivana Merza u Zagrebu.

Premda gotovo uvijek zajednički potpisani, većinu pisama pisao je Žanko. Sačuvano je nekoliko pisama koje je Zdenka tijekom godina uputila Anki Cerovac. Pisma se protežu od 1954., od kada se je Žanku u Venezueli pridružila obitelj, pa do smrti Drage Cerovca 1978., odnosno Dušana Žanka 1980., kada su dopisivanje kratko nastavile njihove udovice. Žankovi su uglavnom pisali o svakidašnjim prilikama u svojem gradu Caracasu (kasnije i Maracayu) i obiteljskim događajima te su se raspitivali za prilike u Hrvatskoj, osobito za osobe s kojima su nekad prijateljevali. U svojim pismima Žanko često spominje političku situaciju u Venezueli, a posebno mentalitet »amošnjih« ljudi, za koji više puta napominje kako bi uzrokovao snobiranje kod njegovih starih prijatelja. Tu pojavu pripisuje specifičnoj klimi toga dijela Južne Amerike, koju naziva »tropico«, pa je taj naziv rabio pri objašnjavanju i vremenskih prilika i mentaliteta stanovnika Venezuele. Česta tema dopisivanja dvojice prijatelja bili su zajednički znanci i osobe koje su obilježile njihovu mladost i početak zreloga života. Tako se Žanko u jednom od prvih pisama Cerovcu osvrće na smrt »naše drage Marice«, po svemu sudeći

⁸ Cerovac je bio dio vodstva Hrvatskoga orlovskoga saveza od samih početaka, a nakon što je orlovstvo ukinuto 1929. godine, bio je suutemeljitelj Velikoga križarskoga bratstva i član središnjice te organizacije. Rođen je 1904. godine u Zagrebu, gdje je završio Pravni fakultet i specijalizirao se za socijalno i radničko pravo. Njegovom je zaslugom 1937. uvedeno mirovinsko osiguranje i dječji doplatk za privatne namještenike te plaćanje prekovremenoga rada (Anon., 2021).

Marice Stanković: »Ja bih želio da se jedanput sastanemo i narazgovaramo ‘na mrtvo’ kako je baš sirota Marica pisala u zadnjem pismu za Uskrs, koji je sav prepun humora, koji ne ranjava i pravi finu distanciju između površnosti svijeta i njene svijetle duše, prepune intuicija višega reda« (25. listopada 1957.).⁹

Sadržaj pisama između Žankovih i Cerovaca definitivno je svjedočanstvo jednoga vremena i prijelaza generacija. Osobito je zanimljivo kako su povod pisama, koja su Žankovi uspijevali pisati svega nekoliko puta godišnje, osim čestitanja blagdana Uskrsa i Božića, bili imendani. Tako je veći broj pisama bio odaslan uoči sv. Ane 25. srpnja, u kojima čestitaju imendan Anki Cerovac. Žankovi su u pismima koja su slali uoči Božića redovito čestitali »svečaru« Dragi imendan povodom »Karlekova«. ¹⁰ To govori o nekadašnjem običaju da se mnogo više pažnje pridaje obilježavanju dana sveca čije ime osoba nosi nego danu kada je rođena. Posljednje zabilježeno pismo u tom fondu uputila je Zdenka Žanko Anki Cerovac u travnju 1980. godine, tri mjeseca nakon smrti Dušana Žanka.

3. *Žanko kao vjernik i mistik*

Žankova pisma odraz su njegove osobnosti u velikoj mjeri oblikovane katoličkom vjerom. Pripadao je generaciji mladih intelektualaca koji su se formirali u Katoličkoj akciji, čiji je duh u Hrvatsku donio i primijenio Ivan Merz. Prijateljstvo s Merzom ostavilo je na Žanka doživotni utisak. Njegova se vjera pokazuje ponajprije u odnosu prema patnji i gubitku najbližih, a potom i u podnošenju teškoća koje je donio život u novoj sredini.

3.1. *Gubitak sina u svjetlu vjere*

U prvoj godini intenzivnije razmjene pisama, tema je uglavnom zdravstveno stanje najstarijega sina Ivice Žanka. Iz pisama se dade zaključiti da su se za njega u kratko vrijeme bolesti i pred samu smrt brinuli upravo Cerovci, koji su Žankovima bili glavni posredovatelji informacija o njihovom sinu. Odmah na početku dopisivanja dolazi do izražaja Žankova duboka religioznost i karakter mistika. Do tada je njegova vjera bila prokušana već mnogo puta, možda najviše u trenucima neizvjesnosti dok je u logoru strepio s jedne strane od izručenja Jugoslaviji, a s druge od sudbine njegove obitelji koja je ostala u Hrvatskoj. Ta se je agonija nastavila i prvih nekoliko godina u emigraciji, gdje je, najprije u Argentini a potom u Venezueli, čekao na konačno ujedinjenje s obitelji. Kada se je ono napokon dogodilo, radost susreta umanjila je činjenica da mu je najstariji sin Ivica ostao u Zagrebu, sam, a uskoro i bolestan. Iz prvoga ovdje sabrana Žankova pisma Cerovcu, datiranoga na 23. travnja 1955. (Jurjevo), naslućuje se da situacija nije

9 Marica Stanković preminula je 8. listopada 1957. u 58. godini života. Bila je jedna od najbližih suradnica Ivana Merza, čiji su nauk, kao aktivisti u Hrvatskom križarskom pokretu, i Žanko i Cerovac slijedili.

10 Vjerojatno spomendan sv. Karla Boromejskoga, koji se slavi 4. studenoga, a kako su pisma znala putovati i po više mjeseci, nekad su se božićne čestitke slale već u listopadu.

dobra i da se obitelj treba pripremiti na najgore. Dirljiv je Žankov opis osjećaja koje proživljavaju on i supruga dok tisućama kilometara udaljeni od svojega sina strepe za njegov život, i osobito Žankovo promatranje misterija smrti iz perspektive kršćanina koji je proživio svoju vjeru: »Po svemu sudeći stvar je još uvijek ozbiljna i zapravo se ništa ne zna. Z. je upala u svoju tugu i ja prisustvujem upravo jednoj koncentraciji boli, koja kao da se malo po malo skuplja na jednom mjestu i čeka čas svoje provale. Ima u svemu tome neka koncentracija duhovna višega reda, kao da silaziš u samo korijenje vlastitoga bića, gdje tinja zadnja tajna egzistencije, pa kada je dodirneš upadneš u veliku spoznaju i pomalo se pretvaraš u nešto likvidna — a to teku suze... i sav se pretvaraš u molitvu i razgovor s Gospodarom života i smrti i svih naših puteva...« (Caracas, 23. travnja 1955.).

U pismu svojem bliskomu prijatelju Krsti Spalatinu, opisujući posljednje trenutke svojega sina, Žanko je naglasio kako je Ivicu »Bog misteriozno od ranog djetinjstva pripremao za rastanak s najdražim« (Spalatin, 1980, 62). Premda su iz Cerovčevih realnih opisa bili svjesni ozbiljnosti situacije, ništa ih nije moglo pripremiti na vijest o smrti najstarijega sina. Žanko se je kod Cerovca detaljno raspitao o posljednjim Ivičinim satima, te je saznao da je s njim u sobi boravio mladi svećenik koji ga je pripremio za smrt. To je za Žanka predstavljalo golemu utjehu i brigu Dobrote Božje: »Eto, moj Kike, tako ti je to bilo i svršilo, a mi smo potreseni Misterijem smrti još dublje u sebi i svojoj novoj borbi u tuđini« (Spalatin, 1980, 62). Ivica Žanko preminuo je vjerojatno u kasno proljeće 1955. godine¹¹ jer je već 11. lipnja Zdenka Žanko napisala pismo Anki Cerovac u kojem joj zahvaljuje na brizi oko njezina sina: »Draga moja Anka, kako si bila dobra, kad si u nedjelju sirota umorna pješice išla čak na Rebro. Bog dragi neka Ti plati, i neka ti obilno blagoslovi svakom srećom tvoju milu djecu« (11. lipnja 1955.).

3.2. Sudar staroga mentaliteta i nove realnosti

Kao i mnoge hrvatske emigrante, Žanka je zatekao američki način života. Venezuela, koja je u to vrijeme mlada demokracija i rastuća gospodarska sila Južne Amerike, »kritična je točka gdje se križa latino–američka sa anglosaskom američkom civilizacijom« (25. listopada 1957.). Stalna zaposlenost i užurbanost koju je diktirala takva životna dinamika bila je pogubna za duhovno sabiranje. Tankočutnost katoličkoga intelektualaca, formirana u "školi" Ivana Merza, intenzivno je osjećala sve razlike europskoga i američkoga načina života: »Vi tamo mislite da je Amerika neki raj, jer prosuđujete po mašinama, ali u sebi to je najprazniji život, što ga do sada poznaje historija civilizacija« (bez nadnevka). Ta se je praznina očitovala, između ostaloga, u potpunoj sekularizaciji kršćanskih blagdana, osobito Božića pretvorenoga u globalni praznik konzumerizma. Ono što će desetljećima kasnije biti karakteristika i modernoga hrvatskog društva, Žanko je još daleke 1955. godine opisao kao tekovinu pune demokracije: »Borovi se kite po kućama, terasama, vrtovima i trgovima još polovicom decembra; darovi se

11 U kasnijem pismu Dragi Cerovcu Žanko piše o »onom svibanjskom danu na Mirogoju« (13. lipnja 1955., »Antunovo«).

kupuju i dijele cijeli mjesec također. Mistike Badnjaka nema, cijelu noć se pleše, posjećuje, više i galami» (16. studenoga 1958.). Žanko, koji je bio mistik, uvjeren da samo oni koji se oslobađaju materijalnoga svijeta žive autentičnim životom (Sančević, 1998, 7), morao je trpjeti od takvoga načina života. Zbog takvoga ritma nije patio samo njegov duhovni život, nego i društveni: »Ali što ćemo, kada čovjek živi u Americi i trči od jutra do mraka, nije opet da ne bi bilo vremena za jedno pismo, nego nema duha, nema nutarnjega mira, potrebita za jedno pismo jedinim starim prijateljima, koji čuvaju pola duše, koju smo mi izgubili i koji nas čekaju, i koji čak naših par slabih riječi čitaju ostalim dragim ljudima očekujući našu blizinu i naše vijesti, dobre i lijepe vijesti iz fantastične Amerike, a mi jedva da im šta znamo reći i donijeti« (Caracas, 22. prosinca 1960.).

Unatoč svim teškoćama emigrantskoga života, Žankova obitelj brzo se je prilagodila novoj sredini. U pismu Anki Cerovac Zdenka Žanko opisuje školske uspjehe dvoje najmlađe djece, Anice i Ante, a već nekoliko godina nakon dolaska u Venezuelu Anica se je udala za Zdravka Sančevića,¹² s kojim je imala četvero djece. Nedugo nakon nje udala se je i starija kći Marica te je u braku također dobila četvero djece. Mladi sin Ante uspješno je završio medicinu i postao liječnik.

4. *Žanko kao intelektualac*

U teškim prilikama emigrantskoga života, osobito prvih godina, hrvatskim intelektualcima bilo je gotovo neizvedivo ostvariti uvjete za održavanje svojega poziva. Žanko je imao tu sreću da je i u novim okolnostima nastavio živjeti od intelektualnoga rada. Godine 1961. dobio je posao na Agronomskom fakultetu u Maracayu, gdje je na Odsjeku za gospodarsku ekonomiju i društvene znanosti predavao predmete tehničke komunikacije i redakcije i bibliografske dokumentacije. S godinama je napredovao do najviše nastavne razine, profesora katedre. U svakodnevnoj interakciji sa studentima otkrio je novu dimenziju razlika između europskoga i američkoga načina života — obrazovni sustav. Često u pismima Cerovcu donosi ta opažanja, a kao prednost obrazovnoga sustava u Venezueli ističe odnos između studenata i profesora. Iznenadila ga je ležernost kojom studenti pristupaju profesorima, koji su s njima vrlo opušteni, za razliku od ukočenosti i hladne distance europskih sveučilišnih profesora. S druge strane, zatekao ga je način učenja, po svemu dalek od dubine i studioznosti njegove generacije: »Sva je obuka konkretna, a stil rada je tehničko memoriranje bez teoretskih i apstraktnih teza. Malo se čita i kultura opća je slaba. Naši beskonačni razgovori, diskusije, predavanja, čitanja, sve je to ovdje upravo smiješno« (Caracas, 30. travnja 1962., »Mladi Uskrs«).

12 Zdravko Sančević sin je hrvatskoga iseljenika u Venezueli i kasnije ministar iseljeničtva u prvoj vladi Republike Hrvatske.

4.1. Stalna kulturna veza s Hrvatskom

Premda mu je profesorska karijera uzimala mnogo vremena, Žanko ni u emigraciji nije prestajao pisati. Njegova erudicija, obogaćena teškim iskustvom izbjeglištva i neprestanom čežnjom za povratkom, stvorila je nekoliko važnih eseja o hrvatskim suvremenim misliocima, poput onih o Stjepanu Zimmermanu, Avelinu Čepuliću, Milanu Šufflayu i drugima. Svi su sabrani u knjizi *Svjedoci* (Žanko, 1998). Iz pisama Cerovcu vidljivo je kako je nastojao doći do novih podataka o tim ljudima kojima bi mogao proširiti literaturu za svoje uratke. Pritom se je oslanjao na svoje dobročinitelje u Hrvatskoj koji su mu pomogli pribaviti ta djela. Sudeći po nešto češćoj razmjeni pisama početkom 1970. godine, Žanko je odlaskom u Maracay imao više slobodnoga vremena dok nije radio. Nastojeći da bude u tijeku s društvenim i kulturnim strujanjima u staroj domovini, bio je pretplaćen na važne novine i časopise. Koliko je Žanku bilo važno da bude informiran, pokazuju raznolikost publikacija koje je naručivao i teme koje su ga zanimale: »Spominješ ‘H. K. List’ [Hrvatski katolički list] i ‘Telegram’. Nisam još primio, ali će vjerojatno stići [...]. To neka te ne sprječava da mi pošalješ knjižnicu Bošnjak–Škvorc.¹³ [...] Šaljem ti sada ovaj mali ček da platiš troškove (ili dio) u Ćirilu i Metodu. 15. travnja ću poslati isto toliko za fotokopiju ‘Na Pacifiku’,¹⁴ a 1. svibnja ću poslati sve zaostalo za ‘Bibliju’ i sve skupa, koliko bude trebalo. Osim toga, molim Te, naruči mi ‘Marulića’« (Maracay, 28. ožujka 1969.).

S godinama, i bujanjem književne produkcije u Hrvatskoj, Žanko je vadio za vrelima na kojima je mogao utažiti svoju žeđ za hrvatskom riječi i idejama, iskreno zahvalan Cerovcu, koji ga je marljivo njima opskrbljivao: »I tako se ja, zahvaljujući Tvojim pažnji, stalno pomalo obogaćujem kulturnim vrijednostima na našem jeziku, a Ti jedva možeš slutiti, što to znači za mene u ‘tudem’ svijetu« (Maracay, 12. kolovoza 1974.).

4.2. Esej o Maruliću — neostvarena Žankova želja

Tema koja je Žanka kao intelektualca posebno zaokupljala bio je Marko Marulić. O njemu je želio napisati esej i objaviti ga za 450. obljetnicu Marulićeve smrti 1974. godine. Još 1957. u svojem je dnevniku zapisao o tim planovima. »Jutros mi je misao prodirala u čitavo jedno doba, u svoje ideološke i historijske pokrete u XV.–XVI. stoljeću oko moga Marulića. [...] To je trajalo skoro četiri sata. I onda je popustila snaga i sada vlada tišina. Onda sam sam sebi govorio: ne boj se, kada dode dezolacija i klonuće, to je oblak, koji će proći. Sunce je unutra sigurno i ono će ti dati snagu da završiš ovo djelo« (Soldo, 1998, 230).

Velika mu je prepreka bio nedostatak izvora i, u nastojanju da ih pribavi što više, obraćao se je na više strana, najviše ipak kod Cerovca. Koliko mu je to bilo

13 Riječ je o transkribiranom dijalogu Branka Bošnjaka i Mije Škvorca koji je održan u Studentskom centru u Zagrebu na tribini *5 minuta do 8*, kojoj je prisustvovalo oko 2.500 ljudi, i koji je objavljen kao knjižica (usp. Bošnjak i Škvorc, 1969).

14 Knjiga Milana Šufflaya punoga naslova *Na Pacifiku god. 2255. (1924.)* smatra se prvim znanstveno–fantastičnim romanom u hrvatskoj književnosti.

važno, pokazuje i njegova molba Cerovcu da filozofu Vladimiru Filipoviću osobno izrazi Žankovu želju da mu pošalje rad o Maruliću¹⁵ (14. kolovoza 1973.). Dragin brat Mirko u to je vrijeme bio primljen u Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti, pa je Žanko smatrao će mu lakše nabaviti neka izdanja: »Eto, moj Mirko, oprosti, što sam Ti natovario punu torbu mojih kapricioznih zahtjeva, ali tako Ti je to, kada čovjek nešto zamisli izvesti u inozemstvu, a nema izvora. Mnogo će me veseliti tvoj izvještaj o svemu ovome« (Maracay, 12. kolovoza 1974.). Posjet Rimu povodom Taveličeve kanonizacije i susret sa starim znancima i prijateljima ojačali su njegovu namjeru da se poveže s hrvatskim intelektualcima koji će mu slati najnovija izdanja o Maruliću (Soldo, 1998, 233). Iščitavajući tu literaturu primijetio je »da u svim pisanijama oko Marka fali jedan elemenat, koji bi čak mogao biti ključ interpretacije, pa mi se to zabilo u glavu poslije lektire novih shvaćanja njegove epohe«. (Maracay, 12. veljače 1975.).

Prikupljenim materijalima unatoč, Žanko nije dovršio željeni rad. Fragmenti toga rada ostali su u njegovim dnevnicima. Soldo (1998, 234) smatra da je Žanko intuitivno "prozreo" sintezu Marulićeva djela, ali ju nije uspio ostvariti jer su mu nedostajali važni uvidi stručnjaka, koji u to vrijeme još nisu bili otkriveni. Snaga njegove intuicije ipak nije bila u skladu s realnim mogućnostima.

5. Žankovo domoljublje

Žanko je u izbjeglištvo stigao kao politički emigrant. Ta je činjenica odredila ostatak njegova obiteljskoga, profesionalnoga i intelektualnoga života. Premda tada to nije mogao znati, nikada se neće vratiti u Hrvatsku, za čiju je neovisnost dao nekoliko najboljih godina svojega života. Opisujući razdoblje stvaranja NDH, Krsto Spalatin sjeća se kako su se bliski prijatelji razišli oko pogleda na novu državu i njezin režim. Spalatin je, osjećajući nelagodu, nastojao ostati po strani, a Žanko se je sa svim svojim idealizmom stavio na raspolaganje novoj vlasti. Kombinacija toga žara, sposobnosti i interesa dovela ga je na važne državne položaje. To ga je kasnije koštalo slobode, koju je morao potražiti u izbjeglištvu. Bez obzira na protok vremena, sva njegova pisma imaju duboku notu nostalgije: »Za mene je najdublji psihološki doživljaj, kada slušam osobu, koja neposredno dođe iz Hrvatske, koja je za mene zatvorena, udaljena, možda zauvijek, a koja živi u mojim dubinama kao sam korijen čitavoga moga bića. Vi barem ne znate, što je to« (nedatirano).

5.1. Cerovčeva pisma — Žankova posljednja veza s domovinom

Većina Žankovih prijatelja, »dio njegove duše«, ostali su u Hrvatskoj ili bili raspršeni po svijetu. Velik broj njegovih radova u emigraciji, ako ne i većina, bile su studije o osobama s kojima je surađivao i prijateljevao. Osjećao je potrebu

15 Vjerojatno je riječ o članku *Osnovi etičko-filozofske orijentacije Marka Marulića* objavljenom 1950. godine povodom 500. obljetnice rođenja Marka Marulića.

i dužnost zabilježiti njihove živote i djela: »To će biti jedan biografski presjek jedne generacije, naše generacije, koja je izgarala za duhovnom reformom društva; generacije, koja je radjala pionire, preteče i konačno mučenike« (Maracay, 21. siječnja 1969.). Drago Cerovac bio je osoba iz domovine s kojom je Žanko razmijenio vjerojatno najviše pisama tijekom nekoliko desetljeća. Preko njega je saznavao informacije o starim prijateljima i znancima u Hrvatskoj i izvan nje. Pojedinicima, za koje je znao da će ih Cerovac sresti, prenosio je poruke i pozdrave. Oni su bili njegova duhovna poveznica s domovinom, a u pismima Cerovcu tu je vezu barem malo uspio učiniti opipljivom: »Eto vidiš, dragi moj Drago, što je sve značilo za mene jedno Tvoje prijateljsko pismo. Ti si moj jedini živi magnet u Zagrebu i kroz Tebe doživljam i proživljam ne samo našu zajedničku prošlost u mladosti nego i sve ono što živi u pojmu domovina. Zdenka je nedavno pisala Anki. Mi živimo s Vama!« (4. listopada 1975., »Karlekovo«).

5.2. *Kanonizacija Nikole Tavelića — posljednji Žankov susret s domovinskom Hrvatskom*

Premda nije vjerovao da će se ikad više susresti sa starim prijateljima, Žanko je o tom često sanjario: »Zamisli da se po nekakvom čudu najednom nadjemo, gdje bismo započeli, što bismo si najprije rekli i što bismo smatrali važnim, da ispričamo, da povežemo, da se uskladimo u mišljenju i iskustvima?« (Maracay, 14. srpnja 1966.). Čudo se je ostvarilo u lipnju 1970., kada je hrvatski blaženik Nikola Tavelić postao prvi kanonizirani svetac hrvatskoga naroda. Proglašenje prvoga hrvatskoga sveca imalo je snažnu simboliku za Hrvate, koji su u tom činu vidjeli međunarodnu afirmaciju samobitnosti hrvatskoga naroda. Važnost toga događaja prepoznala je i Udba, koja je budno pratila okupljanje Hrvata u Rimu. Ceremoniji kanonizacije prisustvovali su mnogi Hrvati iz iseljništva. Za neke Hrvate iseljene nakon Drugoga svjetskoga rata to je nakon odlaska u emigraciju bila prva prilika za susret. To je budilo snažne emocije i velika očekivanja. Premda Žanko do zadnjega trenutka nije bio siguran u svoj dolazak, susret starih prijatelja u Rimu dogodio se je i evokacija toga događaja prisutna je u pismima tijekom čitave 1971. godine. Nekoliko dana bilo je prekratko da bi se nadoknadila desetljeća daljine i Žanko je planirao ponovni susret u Rimu: »Uvijek mi nekako čudno dodje, kako smo se smeli na onom susretu u Rimu. Poplavile su nas emocije, umor i malo vremena, pa kako lijepo veliš, nismo dospjeli do pravih rezoniranja. Ništa više ne bih želio nego da se ponovno susretnemo« (Maracay, 28. travnja 1971.). To se međutim nije ostvarilo. Tijekom 1974. narušeno Cerovo zdravlje dodatno se je pogoršalo, a Žanko je proživljavao novu obiteljsku dramu. Naime, zdravlje se je pogoršalo i njegovoj najstarijoj kćeri Marici, koja je nešto ranije bila operirala tumor na mozgu. Zato je Žanko odgodio put u Rim na koji se je bio spremao. Marica je preminula 1976., a Drago Cerovac početkom 1978. godine. Za njegovu smrt Žankovi su saznali s mjesec dana zakašnjenja, nekoliko dana nakon što su Cerovcima poslali novo pismo naslovljeno "Dragi moji

Anka i Drago!”¹⁶ Žanko odmah piše novo pismo Cerovčevoj udovici: »Srce mi se potreslo kao da sam osjetio veliku prazninu; kao ugašeno jedno toplo i milo svjetlo, skoro jedino, koje me je još vezalo uz Zagreb« (25. veljače 1978.). Nakon kćerine smrti, odlazak njegova »posljednjeg suradnika« bio je još jedan udarac za Žankovo srce, koje je prestalo kucati dvije godine kasnije, gotovo na isti dan kada je preminuo i Cerovac (23. siječnja). Nakon njegove smrti Zdenka Žanko razmijenila je još nekoliko pisama s Ankom Cerovac. Preminula je tri godine nakon supruge, 27. travnja 1983. godine (Laušić, 2007, 144).

Zaključak

Dušan Žanko i Drago Cerovac upoznali su se kao mladi katolički laici angažirani unutar Hrvatskoga križarskoga pokreta. Prijateljstvo se je nastavilo i nakon što su obojica osnovala obitelji i započela karijeru. Nakon Drugoga svjetskoga rata Žanko je kao politički emigrant otišao u Južnu Ameriku, a Cerovac je ostao u Zagrebu. Tijekom tridesetak godina Žankove emigracije izmijenili su više desetaka pisama. Dopisivanje je započelo nakon što se je Žanku u Venezueli pridružila supruga Zdenka s troje djece, kojima su, za vrijeme gotovo desetljetne odvojenosti od Žanka, pomagali Cerovci. Početak dopisivanja obilježila je obiteljska tragedija Žankovih, čiji je najstariji sin Ivica u njihovu odsustvu preminuo u Zagrebu. O njegovu zdravstvenom stanju i posljednjim danima Žankove su obavještavali Cerovci, koji su nakon njihova odlaska o njemu preuzeli brigu. U svojim pismima, koja se mogu promatrati i kao njegova meditativna razmatranja, Žanko se pokazuje kao iskreni vjernik čija je vjera prokušana patnjama odvojenosti od obitelji, izbjegličkoga života i smrću sina. U odabranim fragmentima očito je njegovo divljenje Misteriju, koje se s trpljenjem samo povećalo. Žanko je patio i zbog odvojenosti od društvenoga i kulturnoga kruga u kojem se je intelektualno i duhovno formirao. U pismima se često žali na način života u Venezueli, koji mu oduzima mir potreban za duhovno sabiranje, zbog čega pate i njegovi odnosi. Kao formirani intelektualac, Žanko je svoj poziv nastavio razvijati u inozemstvu. Uz intenzivnu karijeru sveučilišnoga profesora bavio se je i pisanjem. Svoj je književni poziv u velikoj mjeri stavio u službu Hrvatske, prema kojoj je osjećao snažnu nostalgiju. Tako je najviše pisao biografske eseje o hrvatskim velikanima duha s kojima je u mladosti i ranoj zreloj dobi surađivao i prijateljevao. Bio je to i njegov način da ostane u kontaktu s duhovnim i kulturnim strujanjima u staroj domovini, pa je nastojao biti na izvoru novih književnih i publicističkih vrela u Hrvatskoj. Kao politički emigrant, ozloglašen u Jugoslaviji, nikada se nije odvažio na povratak, o kojem je često sanjario. Veza s Hrvatskom bili su stari prijatelji i znanci, od kojih je s malobrojnima izravno komunicirao, a o drugima se raspitivao kod Drage Cerovca, koji je bio njegova najčvršća veza sa starom domovinom. Premda se u Hrvatsku nije vratio, ceremonija proglašenja prvoga

16 Pismo je poslano 21. veljače, a Drago Cerovac preminuo je 24. siječnja 1978. godine.

hrvatskoga sveca Nikole Tavelića bila je prilika za susret sa starim prijateljima u Rimu. To je na neko vrijeme utažilo njegovu čežnju za Hrvatskom, koja je živjela u njegovim »dubinama kao sam korijen čitavog mog bića«. Taj je doživljaj evocirao u pismima Dragi idućih godina i planirao ponovni susret, koji se zbog životnih okolnosti nije dogodio.

Literatura

- Anon. (2021). Otac dječjega doplatka: 25. lipnja 1904. — rođen promicatelj radničkih prava Drago Cerovac. *Glas Koncila* (25. lipnja). <https://www.glas-koncila.hr/otac-djecjega-doplatka-25-lipnja-1904-roden-promicatelj-radnickih-prava-drago-cerovac/> (21.4.2024.)
- Bošnjak, Branko; Škvorc, Mijo (1969). *Marksist i kršćanin: Dijalog prof. Branka Bošnjaka i prof. Mije Škvorca o nekim temama knjige: Filozofija i kršćanstvo*. Zagreb: Praxis.
- Kljaić, Stipe (2013). Latković, Radovan. U: *Hrvatski biografski leksikon*. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/latkovic-radovan> (21.4.2024.)
- Laušić, Ante (2007). *Venezuela i Hrvati*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika.
- Matijević, Zlatko (2009). Providencijalna politika: Hrvatski katolički pokret i politika (1903.–1929.). *Pilar*, 4(1–2), 151–174.
- Mirth, Karlo (2000). *Život u emigraciji*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Nagy, Božidar (1995). *Hrvatsko križarstvo*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Sančević, Zdravko (1998). Dušan Žanko: Svjedok među svjedocima. U: Dušan Žanko, *Svjedoci* (str. 5–38). Zagreb: Školske novine–Pergamena.
- Soldo, Josip Ante (1998). Žanko i Marulić. *Colloquia Maruliana*, 7, 227–234.
- Spalatin, Krsto (1980). Prof. Dušan Žanko (1904–1980): Povijest jednog prijateljstva: Sjećanja na Duška Žanka. *Hrvatska revija*, 30(1), 52–66.
- Žanko, Dušan (1967). Nevini u "Regina Elena". *Novi život*, 2, 102–121.
- Žanko, Dušan (1998). *Svjedoci*. Zagreb: Pergamena.

Arhivsko gradivo

- HR–HDA–1561. Arhiva Zemaljske komisije za ratne zločine. Broj GUZ 34 (nejasno) 06/45, glav. rog. br. 9616, 18. VIII. 1945. [Hrvatski državni arhiv]
- Dušan Žanko, Pisma iz Venezuele upućena prijatelju dr. Dragi Cerovcu u Zagreb. [Postulatura za proglašenje svetim blaženoga Ivana Merza]

Croatian Scholar, Mystic and Patriot: Dušan Žanko

From an Unpublished Epistolary Legacy on the Life and Ideals of an Emigrée

Tamara Bodor

Summary

Dušan Žanko was a Croatian scholar who left Croatia after the Second World War as one political emigrée among many. During the Independent State of Croatia, he was the intendant of the Croatian National Theater and worked in its cultural diplomacy. He emigrated first to Argentina and then to Venezuela, where he worked at the Faculty of Agriculture and advanced to the position of full professor. He was married to Zdenka Latković, with whom he had four children. The paper explores the life and activities of the Croatian emigrée Dušan Žanko whose 25-year-long correspondence with Drago Cerovac is extremely significant. This analysis is based on previously unpublished material housed in the Postulature of Blessed Ivan Merz in Zagreb, and it underscores the pivotal role of these letters in understanding Žanko's life. The letters were written within 25 years and may serve as a lifeline for the Žanko family, preserving their connection with Croatia. They provide a detailed account of the family's everyday life in their new homeland, Venezuela, their struggle for existence, and their relentless efforts to maintain ties with Croatia. In reading the lines, one gets the impression that Cerovac was the emigrée Žanko's last connection with his homeland, the spirit of which he imbibed and revived through these letters. Selected fragments of his letters portray Žanko as a deeply religious individual, an active intellectual, and a sincere patriot who placed his creative energies in the service of Croatia as an emigrée in a foreign land.

Keywords: *Dušan Žanko; Drago Cerovac; emigration; letters*

* Tamara Bodor, Ph.D., Faculty of Croatian Studies, University of Zagreb. Address: Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: tbodor@fhs.unizg.hr